CZU:811.135.1’373.23(478)
https://doi.org/10.52505/filomod.2022.16.42

DINAMICA CERCETĂRILOR ANTROPONIMICE INSTITUȚIONALE

Viorica RĂILEANU

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7855-3412
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

The Dynamics of Institutional Anthroponymic Research

Abstract. *Institutional Anthroponymic research was carried out, mainly, at the „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” Institute of Romanian Philology of the Academy of Sciences of Moldova, since the 60s of the last century. As other humanistic disciplines, the Anthroponymy was established gradually, by collecting material, systematization, classification, terminology creation, refinement of the research methods and techniques. Based on the collected and systematized materials, were written and published monographs, dictionaries, guides, doctoral theses, scientific articles, were developed orthographic and transcription norms of Anthroponyms, were presented at various national and international scientific forums reports, communications and summaries. The scientific results were disseminated on radio or TV broadcasts and were highly appreciated.*

Keywords: *anthroponymy, research, stages, evolution, themes, methods, sources, results.*

Rezumat. *Cercetările antroponimice instituționale s-au desfășurat, în mare parte, la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Academiei de Științe a Moldovei, începând cu anii ’60 ai secolului trecut. Ca şi alte discipline*

umaniste, *antroponimia s-a constituit treptat*, *prin adunare de material*, *sistematizare*, *clasificare*, *crearea terminologiei*, *rafinarea metodelor şi tehnicilor de cercetare*. *Pe baza materialelor colectate şi sistematizate au fost redactate şi publicate monografii*, *dicţionare*, *ghiduri*, *teze de doctorat*, *articole ştiinţifice*, *s-au elaborat norme ortografice şi de transcriere a antroponimelor*, *au fost prezentate la diferite forumuri ştiinţifice naţionale şi internaţionale rapoarte*, *comunicări şi rezumate*. *Rezultatele ştiinţifice au fost diseminate la emisiuni radio sau TV şi au fost înalt apreciate*.

Cuvinte-cheie: *antroponimie*, *cercetare*, *etape*, *evoluţie*, *teme*, *metode*, *surse*, *rezultate*.

În general, cercetările onomastice (*antroponimice* şi *toponimice*) din Republica Moldova s-au desfăşurat, în mod organizat, începând cu anii ’60 ai secolului trecut, în cadrul Institutului de Limbă şi Literatură (actualul Institut de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”), una dintre cele mai vechi instituţii de cercetări ştiinţifice din Republica Moldova. Ca şi alte discipline umaniste, onomastica se constituie treptat, prin colectarea materialului faptic, sistematizarea, clasificarea, crearea terminologiei, identificarea metodelor şi tehnicilor de cercetare şi, în final, prin publicarea mai multe monografii, dicţionare, ghiduri, atlase, hărţi, teze de doctorat, articole ştiinţifice în reviste de specialitate şi în culegeri tematice, rezumate şi comunicări, prezentate la diverse foruri ştiinţifice naţionale şi internaţionale, prin prezentarea emisiunilor de popularizare a rezultatelor ştiinţifice din domeniul onomasticii la radio şi TV etc., prin elaborarea normelor de ortografiere şi de transcriere a numelor proprii.

Până a căpăta caracter instituţional, investigaţiile onomastice s-au efectuat şi ocazional, începând din secolul al XVII-lea, la cronicarii moldoveni (Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce) şi devin o preocupare curentă, dar nesistematică, în opera istoricilor, scriitorilor din secolul XIX. Astfel, analize şi explicaţii ştiinţifice ale unor nume de persoane sau ale unor nume de locuri găsim în lucrările lui Dimitrie Cantemir, B. P.-Hasdeu etc. Ulterior, tot mai mulţi specialişti, sensibilizaţi de importanţa onomasticii, publică lucrări ştiinţifice şi de referinţă: Zamfir Arbore, *Dicţionarul geografic al Moldovei* (1904), I. Halippa, *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года* (1909), V. Leviţchi, *Список населённых мест Бессарабской губернии* (1913), E. Giurgea, *Dicţionarul statistic al Basarabiei* (1922), M. Costăchescu, *Satul şi târgul Teleneşti din judeţul Orhei* (1930), T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici* (1931), T. Hotnog, *Originea denumirii or*. *Bender* (1938) etc. Un interes deosebit pentru onomastica basarabeană l-au manifestat cercetătorii ruşi A. Skalicovskij, A. Sobolevskij, M. Serghievskij etc., studiile cărora aveau o menire extralingvistică.

În perioada postbelică, au fost realizate progrese semnificative în studiul onomasticii basarabene. Pentru prima dată este pusă problema transcrierii în limba rusă a antroponimelor şi toponimelor româneşti. În paginile publicațiilor periodice, atestăm descifrări etimologice ale unor nume proprii, apar o serie de articole despre ortografia lor. Relevante sunt articolele şi notele oamenilor de ştiință, dar și observațiile, sugestiile de valoare făcute de scriitori, jurnaliști. O contribuție deosebită au avut-o Vitalie Marin, Anatol Ciobanu, Gh. Bogaci, Anatol Eremia, Demir Dragnev, Maria Cosniceanu, Nicolae Raevschii, Silviu Berejan, Albina Dumbrăveanu, Vladimir Zagaevschi, Andrei Hropotinschii etc.

S-au elaborat dicţionare, ghiduri, norme şi instrucţiuni comune de scriere a numelor proprii, care revedeau transcrierea antroponimelor şi toponimelor româneşti în mod adecvat, în special în limba rusă.

Începând cu anii ’60 ai secolului trecut, studierea, culegerea şi prelucrarea materialului onomastic a căpătat un caracter sistematic şi planificat în cadrul Institutului. A fost creat grupul de onomastică pentru cele două direcții: antroponimia și toponimia.

Studierea antroponimiei le-a revenit cercetătoarelor Maria Cosniceanu şi Albina Dumbrăveanu, având drept scop colectarea şi sistematizarea materialului antroponimic, examinarea materialului antroponimic în plan teoretic, evidenţierea specificului antroponimelor în comparaţie cu numele comune, corelaţia dintre numele propriu şi numele comun, interdependenţa dintre antroponimie şi celelalte ramuri ale lingvisticii (istorie a limbii, dialectologie, stilistică, sociolingvistică), publicarea studiilor de antroponimie, corectarea numelor de persoane etc. Materialul antroponimic era colectat din hrisoave slavo-moldoveneşti (sec. XIV-XVI), documente moldoveneşti (sec. XVII-XIX), calendare bisericeşti, arhive ale Serviciului Stare Civilă, registre agricole rurale, literatură artistică, opere folclorice, publicaţii periodice etc. (v. Răileanu, 2016)

Aspectele cercetate și-au găsit reflectare într-o serie de articole semnate de Maria Cosniceanu (*Problema articolului la antroponime*, 1967; *Originea numelor de familie*, 1969; *Источники пополнения молдавской антропонимии*, 1970; *Интерференция в антропонимии* (*на материале славяно-молдавских отношений*), 1972; *Derivarea semantică – procedeu de formare a antroponimelor din apelative şi a apelativelor din antroponime*, 1977; *Структура значения антропонима*, 1985), Albina Dumbrăveanu (*Din istoria numelor de familie*, 1966; *Consideraţii privind formele trunchiate şi diminutivale ale prenumelor moldoveneşti*, 1972) și Silviu Berejan (*Nume proprii devenite comune*, 1967) etc. (Eremia, Lungu, 1984, p. 56-95)

Materialul antroponimic a fost cercetat și din punct de vedere istoric, fapt ce a scos la iveală straturile de nume de diferite origini care s-au succedat treptat în diferite epoci şi care, în prezent, circulă sub diferite forme (oficiale,

populare, hipocoristice), alcătuind sistemul antroponimic contemporan. Aspectele cercetate au fost reflectate în lucrarea de sinteză *Studiu asupra numelor de persoane* (1973), semnată de Maria Cosniceanu.

În anii următori, s-au făcut investigaţii mai profunde referitoare la particularităţile gramaticale ale numelor de persoane, a fost elucidată problema funcţiilor sociale ale numelor de persoane, a fost abordată problema interferenţei antroponimice. Pentru prima dată, Maria Cosniceanu tratează problema normei în antroponimie (*Norma în antroponimie*, 1993) etc.

Cercetarea antroponimiei avea la bază metode lingvistice moderne: *metoda componenţială* (Maria Cosniceanu, *Derivarea semantică – procedeu de formare a antroponimelor din apelative şi a apelativelor din antroponime*, 1977; *Antroponime formate prin conversie*, 1979; *Структура значения антропонима*, 1985; *Метонимическая основа некоторых антропонимов*, 1985), *metoda statistică* (Albina Dumbrăveanu, *Aplicarea metodei statistice în cercetarea antroponimiei*, 1976).

Din anul 1965, în cadrul Institutului a început studierea antroponimiei dialectale. Cercetătoarea Albina Dumbrăveanu, pe baza materialului colectat din aproximativ 150 de localităţi din Republica Moldova, a reușit să evidenţieze specificul antroponimiei dialectale, să elucideze problema cartografierii numelor, să stabilească tipurile de derivare şi formanţii derivaţionali viabili în graiuri, să schiţeze tabloul general al frecvenţei şi circulaţiei numelor etc. Rezultatele cercetărilor antroponimiei dialectale au fost prezentate în lucrările *Молдавская диалектная антропонимия*/*Antroponimia dialectală moldovenească* (1982) şi *Mic dicţionar de prenume dialectale moldoveneşti* (1983). Principala idee susținută și promovată în aceste lucrări e că numele noastre de persoane, cu forme de circulație în graiuri, se rezumă la cele cu statut general literar din antroponimia românească.

Cercetarea numelor de persoane din punct de vedere teoretic a servit drept bază pentru constituirea studiilor normativ-practice. Astfel, *Nume de persoane. Îndreptar antroponimic*, semnat de Anatol Eremia şi Maria Cosniceanu, primul de acest gen, publicat în mai multe ediţii (1964, 1968, 1974), avea drept scop indicarea formelor corecte ale celor mai răspândite prenume şi nume de familie din circulaţie şi precizarea scrierii numelor noastre în limba rusă, fapt necesar pentru acea vreme, deoarece majoritatea abaterilor se atestau anume la acest capitol. Lucrarea a contribuit semnificativ la reglementarea antroponimiei românești din spațiul de la est de Prut.

Paralel, a fost abordată şi problema etimologiei antroponimelor în lucrări semnate de către Maria Cosniceanu (*În lumea numelor*, 1981; *Reflecţii asupra numelor*, 1986), Marcu Gabinschi (*Numele propriu Borş*, 1995), George Rusnac (*Etimologii*, 2006, 2010) etc.

Despre funcţiile stilistice ale numelor proprii în operele literare, despre motivarea numelor personajelor în literatură a scris Maria Cosniceanu (*Funcţiile stilistice ale numelor proprii în comediile lui V. Alecsandri*, 1961) şi Haralambie Corbu (*Numele proprii în comediile lui V. Alecsandri*, 1972, 1973). Până în prezent, acest aspect rămâne a fi unul puțin explorat, deși ar putea fi investigat atât de cercetătorii lingviști, cât şi de cercetătorii literari.

Din 1991, cercetările de antroponimie au continuat să se desfășoare în cadrul direcției de onomastică, având ca temă de cercetare *antroponimia romanică*. Această temă făcea parte din proiectul internațional PatRom: *Patronymica Romanica. Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane*, centrul coordonator fiind Universitatea din Trier, Germania. *Dicţionarul istoric de antroponimie romanică*, elaborat între anii 1994–2000, ca rezultat al proiectului, a inclus materialul antroponimic de origine latină din 11 ţări, inclusiv din Republica Moldova, din grupul de cercetători făcând parte dr. Maria Cosniceanu, în calitate de coautor şi redactor regional, şi acad. Silviu Berejan, în calitate de coordonator. Principiile (*etimologic*, *istoric*, *lingvistic*, *geostatistic*) care au stat la baza elaborării proiectului PatRom au fost aplicate și pentru analiza numelor românești basarabene. Ca rezultat, au fost publicate lucrările *Nume de familie* (*din perspectivă istorică*) (vol. I, 2004; vol. II, 2010; vol. III, 2018) şi *Dicţionarul de prenume* (2006), semnate de Maria Cosniceanu.

Evenimentele de ordin social de la 1989 – legile cu privire la statalitatea limbii, revenirea la grafia latină, acceptarea normelor ortografice pe baza alfabetului latin – au scos la iveală o serie de probleme comise și impuse într-o perioadă îndelungată de timp: rusificarea forțată a prenumelor, efectuată prin promovarea variantelor rusești, promovarea unor nume rusești, deformarea numelor de familie ale autohtonilor basarabeni în scopul apropierii de sistemul limbii ruse, utilizarea după modelul rusesc a patronimicului etc. Cu toate acestea „specialiștii noștri în antroponimie au dat dovadă de probitate științifică în cercetarea numelor de familie și prenumelor românești. Anume această situație a permis ca studiile ulterioare anului 1989 să fie canalizate cu facilitate în albia lor firească, bazată pe adevărul științific și istoric, pe tradiția noastră milenară." (Bahnaru, 1994, p. 93). Astfel, apar o serie de publicații referitoare la scrierea corectă a numelor de persoane (v. Albina Dumbrăveanu, *Noi şi numele noastre*, 1991; *Să ne cunoaştem numele*, 1991; *Erori la scrierea numelor de familie*, 1992; *Antroponimele în formulele de adresare*, 1992; *Recomandări pentru ortografierea numelor de familie*, 1994, coautor Anatol Eremia etc.) Corectitudinea numelor de persoane, restabilirea formelor oficiale ale numelor şi prenumelor şi propagarea formelor corecte, lucru început cu aproape șase decenii în urmă, continuă și în prezent. De fapt, în Republica

Moldova, date fiind condițiile social-istorice vitrege, corectitudinea numelor de persoane are o importanță deosebită. În acest sens „a fost necesară adoptarea unei legislații lingvistice specifice prin care se prevăd și normele referitoare la ortografierea în limba română a numelor de persoane, căci aspectul lingvistic corect al acestora este un factor primordial de redobândire a specificului național românesc.” (Bahnaru, 1994, p. 93).

În lumina acestor necesități a fost întocmit şi publicat *Dicţionar de prenume şi nume de familie* (1991, 1993, 1999), de Maria Cosniceanu. Dicționarul cuprinde circa 90% din numele românești care circulă în Republica Moldova şi servește drept sursă de bază în procesul de ortografiere și de corectare a numelor de persoane în actele de identitate naționale. Pe baza acestui dicționar a fost redactată *Instrucţiunea privind ortografierea numelor de persoane româneşti şi transliterarea din ruseşte a numelor neromâneşti ale reprezentanţilor altor etnii*, aprobată prin hotărârea *Comisiei republicane pentru reglementarea şi ocrotirea onomasticii naţionale*.

Corectitudinea numelor de persoane a suscitat și interesul cercetătorului dialectolog Vladimir Zagaevschi, care, pe baza atlaselor lingvistice și a materialelor colectate pe teren, a pus în discuție ortografierea și corectarea unor nume de familie românești (*Nume de familie româneşti* (*Doga*, *Goga*, *Goma*, *Moga*, *Popa*, *Zota*), 2007; *Nume de familie româneşti articulate cu -l* (*Creţul*, *Dodul*, *Grosul*, *Racul*), 2007; *Nume de familie româneşti cu formantul -arius* (*Morariu*, *Morari*, *Moraru*, *Morar*), 2008).

Problema transcrierii și pronunțării numelor străine sub aspect teoretic și practic a fost studiată de cercetătorul Vlad Pohilă (*Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*, 1988).

Din 2000, antroponimia figurează ca temă de cercetare în mai multe proiecte instituționale: *Tezaurul antroponimic din Republica Moldova* (2004-2008), *Analiza tipologică a antroponimelor* (2009-2010), *Patrimoniul antroponimic din Republica Moldova sub aspect derivaţional* (2011-2014), *Direcții actuale în cercetarea limbii române* (2015-2019), *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextual integrării europene* (2020-2023) sau proiecte doctorale: *Studiu asupra prenumelor actuale* (*pe material din raionul Orhei*) (Tatiana Trebeș), *Prenumele românești de origine greacă*, *structura și semnificația etimologică*, *evoluția formelor onimice* (Elena Ursu), *Numele proprii*: *aspecte semantico-pragmatice* (Doina Corobcean) etc., fapt ce a stimulat publicarea mai multor studii, articole sau susțineri de teze. Numeroase cercetări se referă la stratigrafia etimologică a antroponimiei autohtone; originea numelor; componența lexical-semantică a nomenclaturii antroponimice; structura derivațională a numelor de familie; repartiția

teritorială a diverselor categorii de nume şi formaţii onimice; unele particularităţi antroponimice; antroponimia literară etc. S-au discutat şi definit termenii utilizaţi în antroponimie: nume unic, nume complementar, nume de familie, prenume, poreclă, supranume, nume compuse, teonime, hagionime, hipocoristice, diminutive, patronime, matronime, nume maritale, sistem popular, sistem oficial etc. Rezultatele cercetărilor au fost semnate de Maria Cosniceanu, Albina Dumbrăveanu, Viorica Răileanu, Irina Condrea, Tatiana Trebeș, Doina Corobcean, Inga Druță etc.

Se desfăşoară, de asemenea, o amplă activitate de popularizare a rezultatelor ştiinţifice din domeniul antroponimiei la diverse întruniri ştiinţifice şi ştiinţifico-practice organizate în ţară sau peste hotare sau în cadrul unor rubrici permanente ale publicațiilor periodice etc.

Toate problemele de antroponimie abordate anterior rămân a fi actuale şi necesită o aprofundare teoretică, pe baza unor metode moderne de cercetare şi a unor argumente strict ştiinţifice. Fluctuaţiile şi contradicţiile apărute la scrierea antroponimelor, înlocuirea prenumelor româneşti cu formele ruseşti, schimonosirea în fel şi chip a numelor de familie au impulsionat cercetarea antroponimiei în toate timpurile. Materialele antroponimice inedite colectate şi sistematizate în fişiere alfabetice şi tematice, precum şi cele ce urmează a fi adunate, mobilizează şi inspiră încredere în realizarea altor proiecte iniţiate sau lucrări schiţate.

Referințe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile. [Recenzie] Maria Cosniceanu. *Dicţionar de prenume şi nume de familie purtate de moldoveni*. Chişinău, 1991, 91 p. În: *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară*. 1994, nr. 1, p. 93-94.
2. Eremia, Lungu = ЕРЕМИЯ, А., ЛУНГУ, М. *Молдавская ономастика* (*1924-1984*). *Обзорный очерк исследований*. Chişinău: Editura Ştiinţa, 1984.
3. RĂILEANU, Viorica. Recherches onomastiques de la République de Moldavie: histoire, évolution, performances. În: *Studii şi cercetări de onomastică şi lexicologie* (SCOL). Craiova: Editura SITECH, 2016, anul IX, nr. 1-2, p. 89-98.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.